

Hegemonyada Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Kapsamında Çin'in Suudi Arabistan ve İran ile İlişkilerinin Analizi*

Analysis of China's Relations with Saudi Arabia and Iran within the Scope of Theory of Hegemonic Interdependency

Müge YÜCE** - Süleyman ERKAN***

Öz

Bu çalışma, Çin'in Orta Doğu politikasını İran ve Suudi Arabistan ile ilişkileri üzerinden açıklamaktadır. Çalışmanın temel argümanı, Çin'in Orta Doğu politikasının küresel bir hegemonya elde etme amacına değil bölgede etkisi azalmakta olsa da hâkim güç olmayı sürdüren ABD ile iş birliğine ve çatışmadan kaçınmaya dayandığıdır. Argümanı desteklemek üzere Ş. Abu Lughod tarafından geliştirilen "karşılıklı bağımlı hegemon güçler" teorisi ele alınmış, Suudi Arabistan ve İran ile ilişkiler karşılaştırmalı şekilde yorumlanmıştır. Lughod, 21. yüzyıl dünya düzeninin sisteme hâkim tek bir egemen gücün olmadığı, bunun yerine birkaç çekirdek gücün bir arada var olabileceği bir görünüm arz edeceğini öngörmektedir. Elde edilen bulgulara göre Çin'in Orta Doğu politikası, küresel sistemdeki güç merkezlerinden biri olarak bölgenin hâkim gücüyle bir arada var olmaya dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Orta Doğu, Çin Dış Politikası, İran, Suudi Arabistan.

---

* Bu çalışma Müge Yüce tarafından Prof. Dr. Süleyman Erkan danışmanlığında hazırlanan "Uluslararası İlişkiler'de Hegemonya ve Hegemonik Geçiş Teorileri: 'Yeni Hegemon' Söylemi Kapsamında Çin'in Ortadoğu Politikası" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğretim Üyesi, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Erzurum, Türkiye, ORCID: 0000-0002-7593-6060, e-posta: muge.yuce@atauni.edu.tr.

*** Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Trabzon, Türkiye, ORCID: 0000-0001-9253-1578, e-posta: serkan@ktu.edu.tr.

Geliş Tarihi / Submitted: 12.05.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 14.07.2023

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Abstract

This study explains China's Middle East policy through its relations with Iran and Saudi Arabia. The main argument is that China's Middle East policy is not based on achieving global hegemony but on cooperation and avoidance of conflict with the United States, which is still a hegemon power albeit its declining effect in the region. In support of the argument, the study discusses the "mutually dependent hegemonic powers" theory developed by J. Abu Lughod and interprets Chinese relations with Saudi Arabia and Iran comparatively. Lughod predicts that the 21st-century world order will have an appearance in which there is not one hegemonic power dominating the system, but there are several core powers that can coexist instead. According to the findings, China's Middle East policy is based on coexistence with the dominant power of the region as one of the core powers in the global system.

Keywords: *Hegemony, Middle East, China's Foreign Policy, Iran, Saudi Arabia.*

Giriş

2022 yılında Rusya'nın Ukrayna işgali ile başlayan süreç, Çin'in Asya-Pasifik'te benzer bir saldırgan tavır izlemesi olasılığına yönelik tartışmaları odak noktası haline getirmiştir. Bu tehditlere karşı Avrupa Birliği Rusya'nın yayılması karşısında kolektif hareket etme yönünde iç dinamiklerini harekete geçirmeye çalışırken, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Pasifik'te Çin'e karşı yeni müttefiklik ağları oluşturmaya odaklanmıştır. Böyle bir uluslararası ortamda Orta Doğu, ikincil bir mücadele alanı haline gelmişken 2023 yılının ilk aylarında Pekin'in arabuluculuğunda Suudi Arabistan ve İran'ın uzlaşma görüşmelerine başlama kararı alması dünyanın dikkatini değiştiren önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Orta Doğu'da bölgesel politikayı şekillendiren iki farklı kutuptaki ülkenin Çin aracılığında masaya oturması, Pekin'in bölgede hegemonya kurmaya başladığına yönelik algıların somut bir kanıtı olarak sunulmuştur. Fakat Çin'in Orta Doğu politikasına yönelik açıklamaları takip edildiğinde Pekin yönetiminin ABD ve Rusya'yı doğrudan karşısına almama ve bölgesel çatışmalarda taraf tutmayarak ekonomik ve siyasi çıkarlarını güven altına almayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Bu açıklamalarla çeliştiği düşünülen eylemleri ise bölgesel ve küresel düzeni açıklamak isteyen uzmanların hangi teorik çerçeveye dayanacağını önemli bir soru işareti haline getirmektedir.

Uluslararası İlişkiler disiplininin temel sorunsalını oluşturan “uluslararası düzeni anlama ve açıklamaya çalışma” amacı kapsamında geliştirilen teoriler, tüm kuramsal çabalar gibi gerçekliği sadeleştiren bir mekanizma içerisinde şekillenmektedir. Teorisyenler için amaç, az sayıda faktörün çok sayıda durumu açıklayabildiği en güçlü açıklamayı bulmaktır.¹ Ancak, Uluslararası ilişkiler disiplininin Avro-Amerikan (*Eurocentric*) hüviyeti, bu disiplin içerisinde geliştirilen teorilerin gerçeklerin sadeleştirilerek genel geçer çıkarımlarda bulunulmasından öteye giden bir niteliğe sahip olmasına yol açmaktadır. Bu nitelik, literatürde Avrupa-merkezcilik (*Eurocentricism*) olarak bilinen ve Batı dünyasını temel referans noktası olarak alan geleneksel bakış açısıdır.² Uluslararası İlişkiler disiplinde geleneksel bakış açısına göre uluslararası ilişkiler tarihi, güçlü devletlerin yükseliş ve çöküş süreçleri ekseninde ve büyük güçler arasındaki sürekli mücadeleler kapsamında algılanmaktadır.³ Bu algının yol açtığı en önemli sonuçlardan bir tanesi ise küresel sistemdeki hegemonya olgusunun yalnızca Batı merkezli büyük güçlerin yükseliş süreçleri temelinde açıklanmasıdır.

Hegemonyanın inşası ve sürdürülmesine ilişkin Uluslararası İlişkiler literatürü çoğunlukla 19. yüzyılda Britanya'nın, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise ABD'nin bölgesel ve küresel politikalarına odaklanmaktadır.⁴ Bu çalışmalarda II. Dünya Savaşı sonrası dönemde “süper güç” statüsüne yükselen ABD'nin Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte küresel bir hegemonya kurmaya çalıştığı öne sürülmektedir.⁵ ABD hegemonyasının kurumsal temelleri, yapısal özellikleri ve bu hegemonyanın küresel sistem üzerinde yol açtığı sonuçlar hegemonya çalışmalarının temel sorunsallarını oluşturmaktadır. Bu kapsamda ABD hegemonyasının küresel bir barışa ve istikrara yol açacağı

---

¹ Amitav Acharya ve Bary Buzan, “Neden Batı Kökenli Olmayan Bir Uluslararası İlişkiler Teorisinden Yoksunuz?”, *Batı Kökenli Olmayan Uluslararası İlişkiler Teorisi, Asya Üzerine ve Asya'nın Ötesinde Çeşitli Perspektifler*, (çev. Ebru Thwaites Diken), Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 1. Basım, Sakarya, 2018, s. 19.

² Erdem Özlük, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu, Kimliği ve Sorunları”, Şaban Kardeş ve Ali Balcı, (ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Küre Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2015, s. 113.

³ Tarak Barkawi ve Mark Laffey, “The Postcolonial Moment in Security Studies”, *Review of International Studies*, 32, 2006, s. 329.

⁴ Giovanni Arrighi, “The Three Hegemonies of Historical Capitalism”, *Review*, 13:3, 1990, 365-408. Immanuel Wallerstein, “U.S. Weakness and the Struggle for Hegemony”, *Monthly Review*, 55:3, 2003, July-August.

⁵ Ian Clark, “Bringing hegemony back in: the United States and international order”, *International Affairs*, 85:1, 2009, s. 23-36.

Hegemonik İstikrar teorisi ile ele alınırken, bu hegemonyanın düşüşe geçerek yükselmekte olan yeni güçlere aktarılacağı Güç Geçiş Teorisi üzerinden incelenmektedir.⁶ Çin'in yükselişi ve bu yükselişin Orta Doğu politikalarına etkisi de güç geçiş teorilerinin sağladığı temel argümanlar çerçevesinde, ABD'nin Orta Doğu'da düşüşe geçen bir hegemon olduğu, burada doğacak güç boşluğunun ise Çin tarafından kurulacak olası bir hegemonya ile doldurulabileceği tartışmasına dayandırılmaktadır.⁷

Batılı hegemon güçlerin yükseliş süreçleri ile Çin'in yükselişinin karşılaştırılmasına dayanan bakış açısı, Uluslararası İlişkiler disiplinine hâkim olan Avro-Atlantik merkezli bir tarih anlayışını yansıtmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda Çin'in yeni hegemon güç olacağına yönelik çalışmaların bir kısmı argümanlarını Güney ve Doğu Asya gibi Çin'in geleneksel nüfuz bölgelerindeki politikalarına odaklanarak açıklamakta diğer kısmı ise Afrika ve Latin Amerika'ya yapılan yatırımları Çin hegemonyasının yaygınlaştırılması çabaları kapsamında değerlendirmektedir. Ancak Çin hegemonyasını temel alan dış politika çalışmalarının çok az bir kısmı Çin'in Orta Doğu politikasını analiz etmektedir. Hâlbuki Uluslararası İlişkiler'de Orta Doğu, küresel hegemonyanın kurulması sürecinde kontrol ve etki sahibi olmak için mücadele edilen stratejik bir bölge olarak kabul görmektedir.⁸ Nitekim küresel sistemde daha önce hegemon güç olan aktörlerin Orta Doğu ve Levant bölgesinde aktif bir dış politika izledikleri, Orta Doğu'nun merkez olduğu ulaştırma ve ticaret rotalarını kontrol etmeye çalıştıkları öne sürülmektedir. Bu kapsamda Britanya İmparatorluğu'nun Hint alt kıtasına giden ticaret yollarını kontrol etmesi imparatorluğun devamlılığı için hayati olarak kabul

---

⁶ Steve Chan, *China, the US and the Power-Transition Theory A Critique*, Routledge Publications.

⁷ S. G., Brooks, & W. C. Wohlforth, "The Rise and Fall of the Great Powers in the Twenty-first Century: China's Rise and the Fate of America's Global Position", *International Security*, 40:3, 2016, s. 7-53. F. Shor, "Declining US Hegemony and Rising Chinese Power: A Formula for Conflict?", *Perspectives on Global Development and Technology*, 11:1, 2012, s. 157-167. Syed Inam Ali Naqvi, "A New World Order: China's Role in Reshaping the Middle East and Challenging American Hegemony", 2023, <https://modern diplomacy.eu/2023/03/16/a-new-world-order-chinas-role-in-reshaping-the-middle-east-and-challenging-american-hegemony/>

⁸ Martina Ponížilová, "Foreign Policy Activities of China in the Middle East: Establishing Energy Security or Being a Responsible Emerging Power?", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 21:6, 2019, s. 643-662. Foreign Policy (2022, 20 Temmuz), China Won't Replace the U.S. in the Middle East, Daniella Pletka and Dan Blumenthal, <https://foreignpolicy.com/2022/07/20/china-us-middle-east-relations-hegemon-saudi-iran/>

edilmiştir.⁹ Soğuk Savaş döneminde Eisenhower Doktrini aracılığıyla SSCB etkisinin ve komünist ideolojinin yayılmasını engellemek üzere ABD'nin bölgedeki etkisini artırdığı ve Britanya'nın yerine bölgenin yeni hâkim gücü olduğu bilinmektedir.¹⁰

Çin ile Orta Doğu ilişkilerine odaklanan akademik çalışmalar ise çoğunlukla enerji arz güvenliğine ve medeniyetler arası farklılığa vurgu yapmaktadır. Fakat Orta Doğu'daki enerji piyasalarında giderek artan payına rağmen Çin, bölgede yaşanan krizlerde ve siyasi anlaşmazlıklarda taraf tutmama, bölgenin tüm ülkeleri ile iyi ilişkileri sürdürme, egemenliğe saygı ve iç işlerine karışmama şeklinde özetlenebilecek geleneksel dış politika ilkelerini takip etmeye devam etmektedir. Ancak “yeni hegemon güç” olacağı iddia edilen Çin'in Orta Doğu'da bölgesel sorunların tarafı olmak istememesi, mevcut Uluslararası İlişkiler kuramları ve siyasi tarih karşılaştırmalarının açıklamakta yetersiz kaldığı bir çelişki ortaya çıkarmaktadır.

Bu kapsamda çalışmanın temel amacı, Çin dış politikasını Avro-Amerikan merkezli güçlerle karşılaştırmalı şekilde ele alan yaklaşımların Çin'in Orta Doğu'da izlemekte olduğu politikaları açıklamakta yetersiz kaldığını ortaya koymaktır. Temel argüman, Çin'in Orta Doğu politikasının Avro-Atlantik hegemonya modelinden ziyade Janet Abu Lughod tarafından önerildiği gibi Hegemonya'da Karşılık Bağımlılık teorisi ile açıklanabileceğidir. Buna göre Çin'in evrensel bir hegemonya politikası izlemediği Suudi Arabistan ve İran örnekleri üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Argümanı desteklemek için çalışmada Uluslararası İlişkiler disiplini kapsamında geliştirilen Dünya Sistemleri Analizi'nin “hegemonya” ya ilişkin argümanları ve bu argümanların Avrupa merkezli niteliğini eleştiren Andre Gunder Frank ekolünün temel savları incelenmiştir. Teorik açıklamalar Çin'in Orta Doğu'da izlediği politikalar ile sentezlenerek yorumlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre Çin tarafından Orta Doğu'da izlenen dış politika, Avro-Amerikan merkezli güçlerin yükseliş sürecinde izledikleri hegemonik mücadele stratejisi ile açıklanamayan unsurlara sahiptir. Buna göre Pekin tarafından Orta Doğu'da izlenen temel dış politika

---

⁹ Richard Davis, “Britain's Middle Eastern Policy, 1900-1931: Dual Attractions of Empire and Europe”, *Politique, Culture, Société*, 2, 2010, 3., M. Woodhouse, “Britain and the Middle East”, *Pakistan Horizon*, 62:1, 2009, s. 89.

¹⁰ Salim Yaquub, “Imperious Doctrines: U.S.-Arab Relations from Dwight D. Eisenhower to George W. Bush”, *Diplomatic History*, 26:4, 2002, s. 572.

ilkeleri geleneksel Çin dış politika ilkelerine bağlılık göstermektedir. Ancak Çin'in imparatorluk dönemi yönetim anlayışının da etkisi ile Pekin tarafından sınırları ötesindeki bölgelerde doğrudan müdahaleye varan ve hegemonik mücadeleyi gerektiren bir dış politikadan kaçınılmaktadır. Bu politika doğrultusunda Çin'in Orta Doğu'da izlemiş olduğu dış politikanın hegemonya mücadelesinden ziyade çatışma ve iş birliği unsurlarının ulusal çıkarlar yönünde sentezlendiği bir görünüm arz ettiği ortaya konmuştur.

Bu kapsamda çalışmada öncelikle Wallerstein tarafından geliştirilen Dünya Sistemleri analizinin temel unsurları ele alınmış, daha sonra bu analizin Avrupa merkezli niteliklerini eleştiren Frank ekolü incelenmiştir. A. G. Frank, G. Arrighi ve B. Gills tarafından geliştirilen argümanları izleyerek Karşılıklı Bağımlı Hegemonlar argümanını oluşturan J. Abu Lughod'un temel savları, Pekin'in Suudi Arabistan ve İran ile ilişkilerine uygulanmıştır.

1. Immanuel Wallerstein ve Dünya Sistemleri Analizi

Hegemonya kavramı, Dünya Sistemi analizcileri tarafından üretim, ticaret ve finans alanındaki eş zamanlı üstünlüğü ifade edecek şekilde kullanılmaktadır.¹¹ Hegemonya, Wallerstein ile birlikte günümüzde en dinamik tartışma konularından birisini oluşturan Dünya Sistemleri analizinin temel unsuruna dönüşmüştür. Sistem, aralarında herhangi bir nedenle zorunlu ilişkiler bulunan öge veya alt sistemler seti olarak tanımlanabilir ve “sistem analizi” bu ögelerin birbirleriyle ilişkisini, sisteme etkilerini ve sistemin bu ögelere etkilerini inceler.¹² Wallerstein, Dünya Sistemleri analizini “bir teori değil fakat sosyal bilimler araştırmalarının üzerine inşa edildiği ön kabullere yönelik bir itiraz” olarak nitelendirmekte ve bu yöntem, içinde bulunulan toplumsal tarihsel sistemin süreklilik ve çelişkileri içerisinde ele alındığı özgün bir bakış açısı olarak kabul edilmektedir.¹³

Wallerstein'a göre tarihsel bir sistemde devletlerin hâkimiyetlerini gerçekleştirebilmesinin birbirinden oldukça farklı iki yolu vardır. Birincisi, dünya-ekonomiyi bir dünya-imparatorluk haline dönüştürmektir. İkincisi ise dünya-sistem içinde “hegemonya” olarak adlandırılan şeyi elde etmektir. Wallerstein'ın tanımlamasında “Dünya-imparatorluk” kavramı ile tüm

---

¹¹ İlker Aktükün ve Zekeriyya Akdağ, “Küresel Hegemonya Mücadelesinde Çin”, *Journal of Applied and Theoretical Social Sciences*, 3:1, 2021, s. 9.

¹² Elçin Aktoprak, “Immanuel Wallerstein: Sosyal Bilimlere Yeniden Bakmak”, *Uluslararası İlişkiler*, 1:4, 2004, s. 31.

¹³ Immanuel Wallerstein, *The Essential Wallerstein*, The New Press, New York, 2000, s. 129.

dünya-sistemde tek bir siyasi otoritenin bulunduğu bir yapı kast edilmektedir. Buna göre son beş yüzyıl içinde bu türden bir dünya-impatorluk yaratmak amacıyla üç ciddi girişim olmuştur. Bunlardan ilki 16. yüzyılda V. Charles'ın girişimi, ikincisi 19. yüzyılın başında Napolyon'un ve üçüncüsü 20. yüzyılın ortalarında Hitler'in girişimidir. Bu üç girişim de başarısız olmuş ve uluslararası sistemde dünya-impatorluk kurmayı başaran bir devlet henüz var olmamıştır. Uluslararası sistemde dünya-impatorluk kurulamasa da üç kez "hegemonya" kurma girişimi başarı ile sonuçlanmıştır. Bunlardan ilki 17. yüzyılın ortalarında bugün Hollanda olarak adlandırılan Birleşik Eyaletler, ikincisi 19. yüzyılın ortalarında Birleşik Krallık ve üçüncüsü 20. yüzyılın ortalarında Birleşik Devletler tarafından kurulan hegemonyalardır. Bunlara "hegemonik" denmesini sağlayan temel özellik belirli bir dönem için devletlerarası sistemde oyunun kurallarını belirlemeleri, üretim, ticaret ve finans alanında dünya-ekonomiye hâkim olmaları, askerî açıdan oldukça güçlü olmakla birlikte siyasi olarak istediklerini minimum askerî güç kullanarak elde edebilmeleri ve küresel sistemde kullanılan kültürel dili düzenleyebilmeleridir.¹⁴

Bir devlet gerçek anlamda hegemonik olur olmaz gerilemeye başladığını iddia eden Wallerstein'in kullandığı en önemli kavramlardan biri "hegemonyaların" çevrimsel yükseliş ve düşüşleridir.¹⁵ Çevrimsel yükseliş ve düşüşlerin neden olduğu üç savaş tanımlayan Wallerstein'a göre 1618-1648, 1792-1815, 1914-1945 dönemlerinde yaşanan savaşlar bu türden hegemonik savaşlardır ve yapısal bakımdan dördüncüsünün olmaması için hiçbir sebep yoktur.¹⁶ Bu kapsamda ABD'nin savaş sonrası dönemde hegemonik bir güç olarak kazandığı başarı, ülkenin hegemonik çöküşünün koşullarını da yaratmıştır. Vietnam Savaşı'nı, 1968 devrimlerini, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasını ve 11 Eylül 2001 saldırılarını ABD hegemonyasının çöküş sürecinin en önemli aşamaları olarak gören Wallerstein, mevcut kapitalist-dünya sisteminin nihai krizini yaşadığına dikkat çekmektedir.¹⁷

---

¹⁴ Immanuel Wallerstein, *Dünya-Sistemleri Analizi, Bir Giriş*, (çev. Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy), Bgst Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2011, s. 106-107.

¹⁵ Immanuel Wallerstein, *Modern Dünya Sistemi, Merkantilizm ve Dünya Avrupa Ekonomisinin Güçlendirilmesi, 1600-1750*, 2. Cilt, (çev. Latif Boyacı), Yarı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2010, s. 50

¹⁶ Immanuel Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür, Değişmekte Olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler*, (çev. Mustafa Özel), Küre Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2016, s. 161.

¹⁷ Immanuel Wallerstein, *Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik Bir Dünyada ABD*, (çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2015, s. 22.

Wallerstein'in dünya-sistemi kuramının Çin'in yükselişini açıklamakta yetersiz kaldığı ve bu kuram çerçevesinde geliştirilen hegemonya anlayışının tarihi bütünsel olarak ele almadığına yönelik birçok eleştiri bulunmaktadır. Dünya Sistemi kuramına yöneltilen eleştirilerden biri, Dünya Sisteminin sadece kapitalist yapıyla ilintilendirilmesi, Avrupa'nın dünya ölçeğinde genişlemesinin tarihin başlangıç noktası olarak kabul edilmesi ve böylece Avrupa'nın etken bir özne, geride kalanların ise edilgen unsurlar olarak değerlendirilmesidir.¹⁸

1.1. Dünya Sistemleri Analizinin Eleştirisi ve Frank Ekolü

Wallerstein tarafından geliştirilen "kapitalist dünya ekonomisi" ve "dünya sistemi" kavramsallaştırmalarına en önemli eleştirilerden birini sunan Andre Gunder Frank, 1970'li yıllarda bağımlılık teorisine yaptığı katkılarla tanınmış, 1980'li yıllarla birlikte dünya sistemi kuramı çerçevesindeki tartışmalara katılmıştır. Frank'ın odaklandığı temel unsur, ana akım teorik açıklamaların Batı merkezli tarih anlayışını benimsediği olmuştur. Buna göre Frank, tarihî süreç içerisinde dünya sistemi özelliği gösteren sistemlerin yalnızca Batı merkezli ortaya çıkmadığını ve Batı merkezli sistemlerin yükselişinden önce Asya merkezli dünya sistemlerinin var olduğunu savunmuştur.¹⁹ Frank tarafından benimsenen bu yaklaşım daha sonra Giovanni Arrighi, Barry K. Gills, Samir Amin ve Janet Abu-Lughod tarafından geliştirilmiştir. Frank ve takipçileri tarafından geliştirilen anlayış, Dünya Sistemi analizinde Batı merkezli tarih anlayışını eleştirmekte ve Asya'nın geçmiş dönemlerdeki hâkim konumunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu hususta Frank ve takipçileri, Dünya Sistemleri Analizi'nin temel argümanlarını kabul etmekle birlikte 16. yüzyıl öncesinde Asya merkezli bir Dünya Sistemi olduğu konusunda temel akımdan ayrılmaktadırlar.

Andre Gunder Frank teorik çalışmalarını ilk olarak Bağımlılık Okulu kuramının argümanlarına dayandırarak geliştirmiştir. Nitekim Frank'ın çalışmalarının düşünsel temellerinin atıldığı dönem olan 1960'lar Bağlantısızlık Hareketi ve Üçüncü Dünyaçı akımın da etkisiyle geleneksel

---

¹⁸ Nihal Emeklier, "Dünya Sistem Kuramı ve Afro-Avrasya Uluslararası Sistemi: 1500'den Önce - 1500'den Sonra", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, 1:1, 2017, s. 180.

¹⁹ Annamarie Oliverio ve Pat Lauderdale, "The World System According to Andre Gunder Frank: Hegemony and Domination", *Journal of World Systems Research*, 21:1, 2015, s. 184.

Uluslararası İlişkiler teorilerine alternatif yorumların şekillenmeye başladığı yıllardır. Bununla birlikte 1970-1991 döneminde dünya politikasında meydana gelen değişim ve dönüşümler Frank'ı Dünya Sistemleri analizi çerçevesinde çalışmaya sevk etmiştir. Frank, “azgelişmişliğin gelişmesi” ve “yeniden Doğu” (*re-Orient*) gibi kavramları ortaya atarak mevcut paradigmaların yıkılmasına ve yeni bir paradigmanın oluşturulmasına katkı sağlamıştır.²⁰ 1991 yılında sosyalist sistemin kapitalist sistem içerisinde bir parçaya dönüşerek yok olması ve Asya ülkelerinin dikkat çeken yükselişi, A.G. Frank için “dünya ekonomik sistemi” teorilerinin yetersizliğini ortaya çıkarmış ve teorinin yeniden ele alınması için uygun ortamı sağlamıştır. Nitekim mevcut sistemin 1450'de Batı Avrupa'da ortaya çıkarak tüm dünyaya yayıldığını iddia eden dünya ekonomisi teorisi, Doğu Asya'daki devletlerin 1980 ve 1990'lı yıllardaki istikrarlı yükselişini açıklayamamıştır. Bu kapsamda 1994 yılında yayınladığı makalesinde Frank, Braudel ve Wallerstein'in iddia ettiğinin aksine modern dünya ekonomisinin kökeninin Asya merkezli olduğunu ve ancak 1800'lerden sonra Avrupa'nın ön plana çıkmaya başladığını öne sürmüştür.²¹

Frank'ın öncülüğünü yaptığı ve Dünya Sistemleri analizinin Avrupa hegemonyası üzerinden açıklanmasına karşı çıkan yaklaşım, G. Arrighi tarafından 18. yüzyıl öncesi Çin merkezli dünya sisteminin analiz edilmesiyle yeni bir ivme kazanmıştır. Arrighi, hem Avrupa merkezli hem de Asya'daki Çin merkezli sistemde ortaya çıkan hegemonyanın özgün niteliklerini analiz ederek Çin'in gelecekteki olası hegemonyasının neye benzeyeceği üzerine argümanlar geliştirmiştir. Arrighi, Batı merkezli devletlerarası sistemin ortaya çıkardığı hegemonyanın aksine Doğu Asya merkezli sistemin teritoryal genişleme yönünde bir rekabete yol açmadığını savunmaktadır. Buna göre 18. yüzyıldan önce Doğu Asya merkezli sistemin hegemon gücü olan Çin, teritoryal genişlemeden çok ulusal ekonomi ve devlet inşası yoluyla sistem içerisindeki konumunu güçlendirmiştir. Bu aşamada 1644 yılında kurulan Qing Hanedanlığı'nın kuzey ve kuzeybatı sınır bölgelerine doğru göstermiş olduğu yayılmanın “sonsuz” genişleme zincirinin bir halkası olmaktan çok, sınır çizme hedeflerine uygun olarak zaman ve mekânla sınırlı olan bir

---

²⁰ Cristobal Kay, “Andre Gunder Frank: ‘Unity in Diversity’ from the Development of Underdevelopment to the World System”, *New Political Economy*, 16:4, 2011, s. 524.

²¹ Andre Gunder Frank “The World Economic System in Asia Before European Hegemony”, *The Historian*, 56:2, 1994, s. 256

özellik gösterdiği vurgulanmaktadır. Qing Hanedanlığı döneminde Çin'in göstermiş olduğu bu teritoryal yayılma Batılı hegemonların aksine periferilerden kaynak elde etmekten çok bu bölgelere yatırım ile sonuçlanan bir özellik de göstermektedir.²² Arrighi yapmış olduğu bu analizler sonucunda Çin hegemonyası tartışmalarına farklı bir bakış açısı sağlamış ve bu analizler, Barry K. Gills ve J. Abu-Lughod tarafından geliştirilerek Avro-Atlantik merkezli hegemonya anlayışının temel argümanlarına alternatif bir anlayış geliştirilmesine olanak sağlamıştır.

Gills, Dünya Sistemi kuramının kabul ettiği, dünyadaki rolleri ve işlevleri açısından “birbirine benzer hegemonların” sistem içerisinde tek hâkim olduğu ve bu hegemon gücünü kaybettiğinde bir başkasının onun yerini aldığı “ardışık sıralanma” sürecini reddetmektedir. Burada Gills birden fazla hegemonun hüküm sürdüğü karşılıklı olarak bağlantılı bir hegemonyalar setinin var olduğunu savunmaktadır.²³ Buna örnek olarak Portekiz'in dünya sisteminde lider bir deniz gücü olmasının yanında Portekiz'in Habsburg, Osmanlı, Babür ve Ming İmparatorlukları gibi çok önemli bir hegemonyalar grubuyla birlikte ve onlarla karşılıklı ilişki içinde var olduğu 16. yüzyılı göstermektedir.

Gills tarafından sunulan kuramsal bakış açısına göre 21. yüzyıl dünya düzeninde Çin'in yeni bir güç merkezi olarak yükselişi, küresel sistemde Avro-Amerikan merkezli ekonomik, siyasi ve sosyal yapının yaşamış olduğu krizin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Tarihsel sürecin göstermiş olduğu gibi dünya sisteminde meydana gelen bu tür bir kriz, sistemin tamamında meydana gelecek radikal bir kırılmaya yol açacak ve yeni hegemonların ortaya çıkması ile sonuçlanacaktır. Ancak Gills'in öne sürdüğü yeni hegemonik yapı, 21. yüzyıla kadar hâkim olan Avro-Amerikan merkezli hegemonik yapının siyasi, sosyal ve ekonomik değerlerinden tamamen farklı bir içeriğe sahip olacak bir düzeni içermektedir. Bu nedenle Çin merkezli ortaya çıkacak ve farklı hegemonların bir arada var olmasına dayanacak yeni dünya düzeni, “Çin Tehdidi” söylemlerine yol açan Batı merkezli tarihsel yorumlar

---

²² Giovanni Arrighi, *Adam Smith Pekin'de 21. Yüzyılın Soykütüğü*, (çev. İbrahim Yıldız), Yordam Kitap, 2. Basım, İstanbul, 2008, s. 321.

²³ B. K. Gills ve A. G. Frank, “Dünya Sisteminde Çevrimler, Krizler ve Hegemonik Değişiklikler (MÖ 1700- MS 1700)”, Andre Gunder Frank, Barry K. Gills, (der.), *Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Bin Yıllık mı?*, (çev. Esin Soğancılar), İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 287.

ile açıklanamamaktadır. Gills tarafından önerilen yeni bakış açısı, Janet Abu-Lughod'un geliştirmiş olduğu karşılıklı bağımlı hegemon güçlerin varlığına dayanan sistem öngörüsü ile genişletilmiştir.

1.2. Janet L. Abu-Lughod ve Hegemonya'da Karşılıklı Bağımlılık Olgusu

Dünya Sistemleri kuramına J. Abu Lughod tarafından yapılan katkı, kendisinden önceki argümanları geliştirirken aynı zamanda önemli bir kırılma noktası da yaratmıştır. Abu-Lughod'un temel argümanı, bir dünya sistemine her zaman tek bir egemen tarafından hükmedilmediği bunun yerine kendi etki alanlarında hâkim aktörler olan birkaç güç merkezinin hem rekabet hem de iş birliği aracılığıyla bir arada var olabildiği dünya sistemlerinin varlığıdır.²⁴ Bu önerme ile Abu-Lughod Dünya Sistemleri analizinde var olan iki temel anlayışa bir üçüncüsünü eklemektedir.

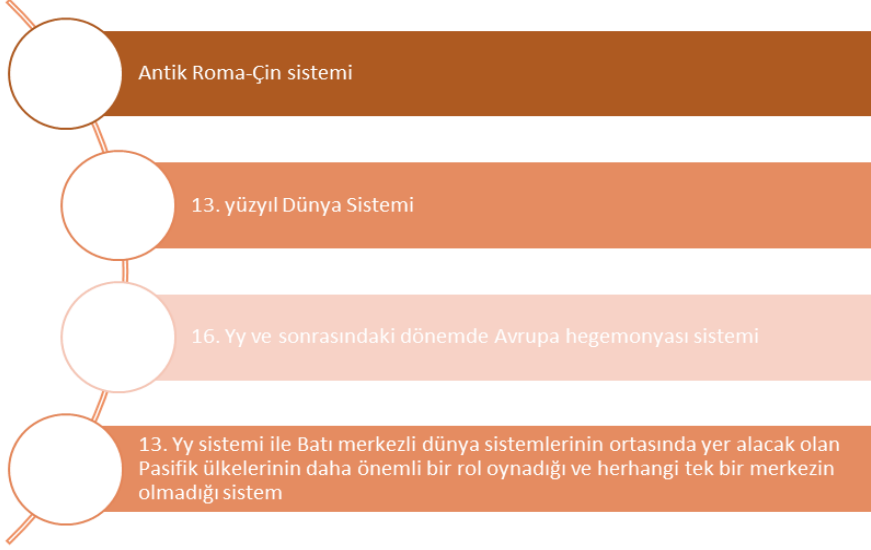
Wallerstein, 16. yüzyılda Batı-Avrupa'da ortaya çıkan dünya sisteminin hâlâ geçerli sistem olduğunu öne sürerken, Frank ve Gills ise 5000 yıldır tek bir dünya sisteminin var olduğunu fakat bu sistemin sürekli evrimler geçirerek varlığını devam ettirdiğini savunmaktadır. Abu-Lughod bu tartışmaya; her biri değişen bir yapıya ve kendi hegemonlar grubuna sahip birkaç ardışık dünya sisteminin var olduğu teziyle karşı çıkmaktadır.²⁵ Abu-Lughod birbirini takip eden dört farklı dünya sistemi sıralamaktadır:

---

²⁴ Barry K. Gills, "Dünya Sisteminde Hegemonik Geçişler", Andre Gunder Frank, Barry K. Gills (der.), *Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Bin Yıllık mı?*, (çev. Esin Soğancılar), İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 243.

²⁵ Janet Abu-Lughod, J. "Süreksizlikler ve Süreklilikler: Tek Dünya Sistemi mi Yoksa Birbirini İzleyen Sistemler mi?", Andre Gunder Frank, Barry K. Gills (der.), *Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Bin Yıllık mı?* (çev. Esin Soğancılar), İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 509.

Şekil. 1 Abu Lughod'a Göre Ardışık Dünya Sistemleri

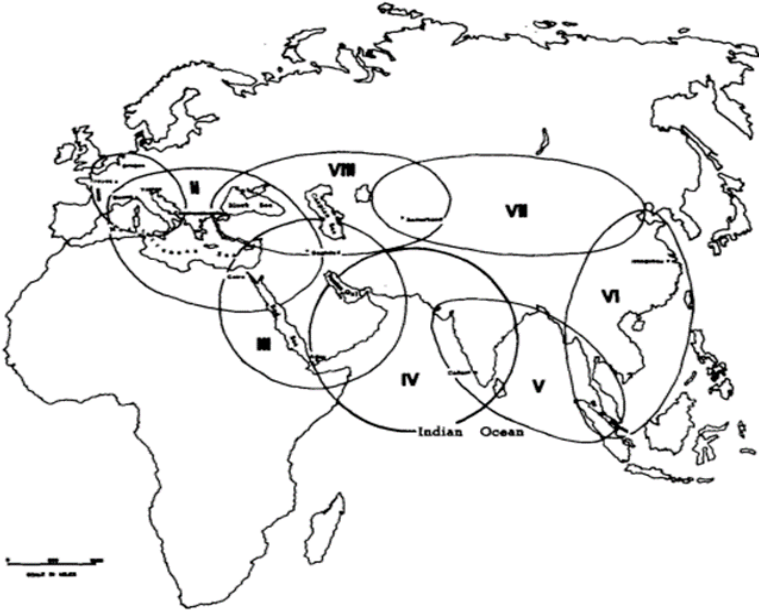
Kaynak: Nielsen, 1991, s. 483

Abu-Lughod'un tezinin temel önermesi, yeni ortaya çıkmakta olan küresel sistemin "hegemonya" ve "hegemon güçler arasındaki ilişkiler" açısından 13. yüzyıl dünya sisteminde geçerli olan yapıya benzeyeceği önermesidir. Buna göre Doğu ve Batı medeniyetleri arasında bütünleşmeye yönelik önemli adımların atıldığı 1250 dolaylarında, Doğu ve Batı arasında önemli bir denge oluşmaya başlamıştır. 13. yüzyıl dünya sistemini karakterize eden temel özellik birbirinden farklı siyasi, ekonomik ve toplumsal özelliklere sahip olan, her birine farklı bir gücün hâkim olduğu fakat bu güçler arasındaki ilişkilerin bir arada var olma ve iş birliği ile şekillendiği çok merkezliktir.²⁶ Bu sistemde Abu-Lughod, 13. yüzyıl dünya sistemini coğrafi olarak Kuzeybatı Avrupa ve Çin arasında uzanan bir sistem olarak tanımlamış, politik ve kültürel olarak ayrı üç çekirdek bölgeyi birbirine bağlayan iç içe geçmiş sekiz ticaret devresinin varlığını ortaya koymuştur (Bkz. Harita.1).

²⁶ Barry K. Gills, "Janet Abu-Lughod and the World System: The History of World System Development and the Development of World System History", *Journal of World System Research*, 20:2, 2014, s. 176.

Birbiri ile bağlantılı ve iç içe geçmiş farklı alt sistemlerden oluşan 13. yüzyıl dünya sisteminde en önemli alt bölgeyi Akdeniz'in doğusu, Orta Asya ve Hint Okyanusu'na uzanan III numaralı sistem oluşturmaktadır. Orta Doğu merkezli bu sistem, tarih boyunca emperyal yayılmanın merkezi olmuştur.²⁷ Buna göre Orta Doğu ve Akdeniz'in doğusunu içine alarak Hint Okyanusu üzerinden Çin'e uzanan bu alt-sistemin merkezini Basra Körfezi oluşturmaktadır. Coğrafi konumunun sahip olduğu stratejik önem sebebiyle Körfez bölgesinin tarihî önemine vurgu yapan Abu-Lughod, bu bölgenin kendi iç dinamiklerinin ve sahip olduğu düzenin tüm alt sistemler arasında ticaret yolu ile kurulan karşılıklı etkileşim için hayati bir önem taşıdığını ortaya koymaktadır.²⁸

Harita 1: 13. Yüzyıl Dünya Sisteminin Yapısı

Kaynak: Abu-Lughod, 1987, s. 8.

²⁷ Janet L. Abu-Lughod, "The Shape of the World System in the Thirteenth Century", *Studies in Comparative International Development*, 22:4, 1987, s. 10.

²⁸ Janet L. Abu-Lughod, *Before European Hegemony, The World System A.D. 1250-1350*, Oxford University Press, New York 1989, s. 208.

Bu bölgelerin her birinde bir veya daha fazla sayıda hegemon var olmasına karşılık, hiçbir alt sistemin tek başına sistemin bütünü üzerinde hegemonya uygulamadığı bir mekanizmanın işlediği kabul edilmektedir.²⁹ Nitekim bu dönemde Doğu ve Batı medeniyetleri arasında bir denge oluşmaya başlamış ancak bu denge 15. yüzyılda başlayan coğrafi keşifler sonrasında Batı medeniyetinin öne geçmesi ile sonuçlanmıştır. Coğrafi keşiflerden önce teknolojik ve kurumsal anlamda Batı'dan çok daha gelişmiş düzeyde olan Doğu merkezli sistemin, küresel yapı içerisinde hegemon olması Batı'ya göre daha mümkündür. Bununla birlikte merkezinde Çin İmparatorluğu'nun yer aldığı Doğu sistemi yerine Batı medeniyeti yükselmiş ve küresel sistemin hegemon gücü haline gelmiştir. Doğu ve Batı sistemleri arasındaki dengenin Batı medeniyeti lehine değişmesini açıklamak üzere Çin ekonomisinin durağan yapısına ve katı düzenlemelere sahip imparatorluk sistemine vurgu yapan yorumlar Abu-Lughod'a göre Avrupa merkezli bir yorumdur. Çünkü bu yorumun gözden kaçırdığı nokta, Çin'in liderliğinde yüksek bir gelişmişlik seviyesine ulaşmış olan antik Doğu medeniyetinin bu refahının yine imparatorluk sistemi ve "durağan" Çin ekonomik yapısı ile sağlanmış olduğudur.³⁰

Abu-Lughod için önem taşıyan olgu, "Doğu'nun düşüşünün Batı'nın yükselişinin öncülü olduğu" konusundaki gerçekliktir.³¹ Hegemonik geçiş konusunda da devletlerin mutlak yükseliş ve düşüş süreçleri algısının yanıltıcı olduğunu söyleyen Abu-Lughod, bunun yerine devletlerin karmaşık, çok katmanlı bir hiyerarşideki görece konumunu vurgulamaktadır. Buna göre, bazı ulusların diğerleri karşısında görece olarak güç kazanması ve zaman zaman kendilerine bağımlı olanlarla karşılıklı etkileşimlerinde kuralları koyma başarısını göstermeleri "yükseliş", bu avantajlı konumun yitirilmesi de "düşüş" olarak nitelendirilmelidir. Buna göre dünya sistemi içerisinde, daha önce çevre konumundaki oyuncular sistemde daha güçlü konumlar işgal etmeye başladıklarında ve daha önce yoğun karşılıklı etkileşimlerin kıyısında kalan coğrafi bölgeler, odak noktaları haline geldiğinde "dünya sisteminin yeniden yapılanması" olgusundan söz edilmelidir.³²

---

²⁹ Abu Lughod, "Süreksizlikler ve Süreklilikler: Tek Dünya Sistemi mi Yoksa Birbirini İzleyen Sistemler mi?", s. 515.

³⁰ Janet L. Abu-Lughod, "The Shape of the World System in the Thirteenth Century", s. 5-6.

³¹ B. K. Gills ve A. G. Frank, "Dünya Sisteminde Çevrimler, Krizler ve Hegemonik Değişiklikler (MÖ 1700- MS 1700)", s. 348.

³² Janet L. Abu-Lughod, *Before European Hegemony, The World System A.D. 1250-1350*, s. 334.

Günümüz dünya sisteminde ortaya çıkmakta olan ekonomik ve siyasal krizlerin, daha önce etkin güçler olmayan Asyalı devletlerin yükselişe geçmelerinin tek bir açıklaması vardır. Bu açıklama dünya sisteminin yeniden yapılanmakta olduğudur. Bununla birlikte Abu-Lughod'un modelinin günümüz dünya-sistemine uygulanmasında yadsınmaması gereken önemli bir ayrıntı; bölgesel hegemonyalara ilişkindir. Buna göre hegemonik gücün bölgesel biçimi, dünya-sistemi içerisindeki hegemonya biçiminden farklı olabilir. Ancak küresel hegemonya hiçbir zaman yalnızca tek bir gücün elinde değil aksine özellikle küresel hegemonya veya dünya hegemonyası her zaman sınıf koalisyonları, ittifaklar ve rekabetçi olanları da içine almak üzere devletler arasındaki diğer ortaklık biçimlerinden oluşan karmaşık bir ağ sistemi aracılığıyla uygulanan ortak bir hegemonya olagelmıştır.³³ Tek bir hegemon gücün uluslararası üretim ve ticarete hâkim olmaması anlamında hiyerarşik bir yapıda olmayan 13. yüzyıl dünya sistemi, "merkez"inde tek bir coğrafi birimin bulunmadığı bir yapı göstermektedir.³⁴

Dünya Sistemleri teorisyenlerinin bugün çoğunlukla kabul ettiği gibi Avro-Atlantik merkezli dünya sistemi ve bu sistem içerisinde hegemonya sahibi olan ABD etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Mevcut dünya sisteminin ve hegemon gücün etkinliğinde meydana gelen bu düşüş, yeni bir hegemonya modelinin geçerli olacağı Asya merkezli bir dünya sisteminin kurulmasına imkân tanımaktadır. Yeni oluşmakta olan dünya sisteminin nasıl bir yapıya sahip olabileceği üzerine öngöründe bulunan Abu-Lughod'a göre Avrupa hegemonyasının yeni bir tür dünya hegemonyası ile yer değiştirmesi çok zor görünmektedir. Ancak 13. yüzyılda olduğu gibi farklı alt-sistemlerde hâkim birden çok hegemonun birlikte var olduğu bir dünya sisteminin oluşması çok daha olasıdır.³⁵ Bu yoruma göre Çin'in bölgesel hegemonyası agresif dış politikalara dayansa da küresel hegemonyanın mutlaka ittifaklara dayanması gerektiği yorumu yapılabilir.³⁶

---

³³ Barry K. Gills, "Dünya Sisteminde Hegemonik Geçişler", s. 244.

³⁴ Janet L. Abu-Lughod, *Before European Hegemony, The World System A.D. 1250-1350*, s. 365.

³⁵ Age, s. 371.

³⁶ Donald A. Nielsen, "After World Systems Theory: Concerning Janet Abu-Lughod's 'Before European Hegemony'", *International Journal of Politics, Culture and Society*, 4:4, 1991, s. 482.

2. Çin'in Orta Doğu Politikasında Suudi Arabistan ve İran ile İlişkilerin Analizi

Abu-Lughod'un 13. dünya sisteminde tüm alt bölgeler arasındaki etkileşimi sağlaması açısından kritik bir öneme sahip olduğu belirtilen alt sistem Orta Doğu'yu merkeze alan sistemdir. Orta Doğu mevcut sistemin işleyişinde hayati bir unsur olan enerji ulaştırma hatlarında ve jeopolitik stratejilerin belirlenmesi hususunda anahtar rol oynamaya devam etmektedir. Ancak tarih boyunca Orta Doğu'yu tanımlayan temel özellikler ekonomik geri kalmışlıktan beslenen siyasi istikrarsızlık, toplumsal ilişkilerin dinî kurallar (İslam) tarafından belirlendiği teokratik bir yapı ve küresel sistemde hegemonya kurmak isteyen güçlerin bölge üzerindeki etki mücadeleleri olmuştur. Bu kapsamda 20. yüzyıl başlarında Britanya'nın bölgeyi kontrol etme yönündeki politikaları II. Dünya Savaşı'ndan sonra yerini ABD ve SSCB arasındaki mücadeleye bırakmıştır. 1991'de SSCB'nin yıkılması üzerine ABD'nin küresel sistemdeki rakipsiz konumu Orta Doğu'nun da hegemon gücü olarak kabul edilmesine yol açmıştır.³⁷

Bölgeyi niteleyen ekonomik ve siyasi olumsuzlukları gidermek üzere II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan bağımsız devletler, dönemin çift kutuplu yapısı gereğince ABD veya SSCB liderliğindeki kalkınma modellerinden birisini benimsemiş ancak bu yabancı ideolojilerin Orta Doğu'daki sorunlara çözüm olmadığına şahit olmuşlardır.³⁸ Bu nedenle, Orta Doğu ülkeleri arasında gelişmeyi sağlayacağına inanılan özgün kalkınma modeli, 1970'lerden itibaren Batı karşıtı bir nitelik kazanmaya başlamış ve bu kapsamda İran'da 1979 İslam Devrimi meydana gelirken Suudi Arabistan'da Vahhabi inancı giderek yaygınlaşmıştır. 1990'lardan itibaren Taliban ve El-Kaide gibi örgütlerin Batı karşıtı söylemler benimseyerek bölgesel çapta etkinlik kazanmaları, 2001 ve 2003 savaşları sonrasında ortaya çıkan siyasi istikrarsızlığın da etkisiyle pekişmiş ve Orta Doğu bu kez de

---

³⁷ Orta Doğu'da hegemonya mücadelesi ve ABD hegemonyasına ilişkin daha detaylı bilgi için: Leon Hadar, *Sandstorm: Policy Failure in the Middle East*, Palgrave MacMillan Publication, New York, 2005.; Dionysis Markakis, *US Democracy Promotion in the Middle East: The Pursuit of Hegemony*, Routledge, New York, 2016.; Sean Yom, "US Foreign Policy in the Middle East: The Logic of Hegemonic Retreat", *Global Policy*, 11:1, 2020, s. 75-83.; Michael C. Hudson, "To Play the Hegemon: Fifty Years of US Policy toward the Middle East", *Middle East Journal*, 50:3, 1996, s. 329-343.

³⁸ W. L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (çev. Mehmet Harmancı), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 494.

DEAŞ gibi oluşumların ortaya çıkması ile yeni bir siyasal söylemin ve eylemler bütünü'nün merkezi haline gelmiştir. Cleveland'e göre İslami dirilişin ardındaki itici güç, değişikliği reddetme değil; Orta Doğu'da Batılı ve diğer yabancı kalkınma modellerine bağımlılığın reddedilmesidir.³⁹

Bununla birlikte Orta Doğu, konjonktürel değişimlerden ziyade yapısal sürekliliklerin ağır bastığı bir coğrafya olma özelliği göstermektedir. Bölge devletleri ABD ve Rusya merkezli ideolojiler ve kalkınma modelleri ile ortaya çıkan hayal kırıklıklarını siyasi İslam'ın farklı yorumları ile gidermeye çalışmış olsalar da büyük güçlerle ilişkilerinin niteliği açısından Orta Doğu hâlâ bölge dışı güçlerin etkili olduğu bir yapıya sahiptir. Siyasi tarih açısından bakıldığında bölgesel çatışmaları, ittifak sistemlerini ve ekonomik yapıyı belirleme gücüne sahip olmuş Britanya, ABD, Fransa ve Rusya'ya ek olarak 21. yüzyılda Çin de siyasi ve ekonomik anlamda Orta Doğu'da etki alanı oluşturmaya başlayan dış güçlerden biri haline gelmiştir. 2000'li yılların ilk çeyreğinde bölgedeki hemen bütün devletler ile yapıcı bir ilişki içerisine giren Pekin'in Orta Doğu'da yürütmüş olduğu yoğun diplomasinin ekonomik ve siyasi sonuçları 2006 yılından sonra hissedilir şekilde görünmeye başlamıştır.

Bugün Orta Doğu'nun en büyük ihracat partneri olan ve bölgeye yönelik çok büyük altyapı yatırımları olan Çin, kültürel politikalar ile de Orta Doğu'daki yumuşak gücünü artırmaya çalışmaktadır. Nitekim 2008 sonrasında küresel ekonomik ve siyasi sistemde meydana gelen gelişmeler, bölge ülkelerinin de Çin'e yaklaşımını değiştirmiş, ilişkiler ivme kazanmaya başlamıştır. Bu kapsamda özellikle 2008 Finans Krizi sonrasında Avrupa ülkelerinin Orta Doğu'dan yaptığı ithalatın azalması ve 2009 yılında Obama yönetiminin Asya'ya yönelme ve Orta Doğu'daki varlığını azaltma yönündeki vizyonunu açıklaması, bölge ülkelerinin Pekin ile ilişkilerini gözden geçirme sürecini hızlandıran faktörler olmuştur. Batılı kalkınma modelinin karşısında Pekin Mutabakatı olarak adlandırılan düzenlemeleri kendileri için alternatif olarak gören Orta Doğu ülkeleri, Çin'i kendilerine ekonomik ve siyasi destek sağlayabilecek yeni büyük güç olarak görmektedirler. Orta Doğu ülkeleri için kalkınma modelinin ithal edildiği coğrafya değişmiş olsa da küresel sistemin etkili ve büyük güçleri ile bölgesel ilişkileri dengeleme politikası süreklilik göstermektedir.

---

³⁹ Age, s. 485-486.

Orta Doğu'da bölgesel güçler arasındaki hâkimiyet mücadelesinin büyük güçlerden biri ile müttefiklik ilişkisi kurarak sürdürülmesi, özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği'nin bölgeye girişini kolaylaştıran bir faktör olmuştur. Nitekim 1979 İran İslam Devrimi sonrasında ABD İran'a karşı Suudi Arabistan'ı desteklerken SSCB İran'ın yanında yer almıştır. Fakat 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında Suudi Arabistan-ABD ilişkilerinin bozulması, 2005'te İran'da Batı karşıtı grubun temsilcisi olan Amhedinejad'ın cumhurbaşkanı seçilmesi gibi faktörler Orta Doğu'da stratejik dengeleri ve büyük güçlerin konumlanmalarını değiştiren bir etki ortaya çıkartmıştır. Böyle bir ortamda hem Suudi Arabistan hem de İran birbirlerine karşı dengeleyici güç olarak Çin'e dönmüşlerdir.⁴⁰ Fakat her ne kadar Çin, Suudi Arabistan ve İran ile ilişkilerini pekiştirse de bu yakınlaşmada Pekin yönetiminin ABD'yi göz ardı etmeksizin dengeli ve temkinli bir politika yürütmesine engel olmamaktadır.

Suudi Arabistan ve İran'ı Çin ile yakın ilişkiler tesis etmeye yönelten en önemli motivasyon, bu ülkelerin iç politikalarındaki zafiyet ve sınırlılıklardır. Suudi Arabistan iç siyasi düzenini Vahhabiliğin düzenleyici kurallar bütününe oluşturduğu sıkı bir monarşiye dayandırmaktadır. Kral ve ailesinin sıkı otoritesine ve dinî kuralların katı şekilde uygulanmasına bağlı olan monarşik düzenin sürdürülebilmesi için Suudi liderler, enerji ihracatına dayalı ekonomik refahı sürdürülebilir kılmanın baskısı altındadır. Özellikle ABD'nin kaya gazı üretimine başlaması ve Suudi petrolüne duyduğu bağımlılığı azaltması sonrasında meydana gelen jeopolitik değişim sürecinde Suudi liderler yeni bir konum belirleme ihtiyacı içerisinde. ABD ile değişmekte olan ilişkilerinin yanında Suudi Arabistan'ın bölgesel güvenlik hesaplamalarında Pekin'in "önemli bir alternatif" olarak ortaya çıkmasını sağlayan diğer faktörler arasında İran'ın yalnız bırakılması ve Suudi Arabistan'ın dış ilişkilerinde güvenliğin garanti edilmesi gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. İran karşısında Çin'in desteğini almadan ABD ile ilişkilerini tam anlamıyla kesmeyen Riyad, bölgesel güvenliğin temel stratejik denge unsurlarını Çin'e ağırlık vererek bir araya getirmektedir. Nitekim 2017 yılında yaptığı konuşmada Suudi Arabistan Kralı Faysal "Çin'in Orta Doğu'da daha önemli bir rol oynamasını ümit ettiğini" dile getirmiş ve yakın gelecekte bu

---

⁴⁰ Naser Al Tamimi, "China Saudi Arabia Relations: Economic Partnership or Strategic Alliance?", Discussion Paper, Durham University, HH Sheikh Nasser Al-Sabah Programme, Durham, s. 12.

stratejik dengelemenin devam edeceğinin işaretlerini vermiştir.⁴¹ Çin ile Suudi Arabistan arasında giderek stratejik bir boyut kazanan ilişkilerin niteliği, Çin'in Orta Doğu'daki diğer müttefiki İran ile ilişkilerini doğrudan etkilemektedir.

Çin-İran ilişkileri ise yalnızca Çin'in bölgesel siyasi duruşu ile değil Pekin'in ABD ile ilişkileri tarafından da belirlenen karmaşık bir yapı sergilemektedir. Çin-İran ilişkilerinde en önemli boyutlardan biri olan enerji ticareti, Çin'in enerji ithalatında Suudi Arabistan'ın artan etkisi ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. Orta Doğu'daki etkisini artırırken İran'ı kaybetmek istemeyen Çin, diğer yandan ABD ile doğrudan karşı karşıya gelmekten kaçınmaya çalışmaktadır. Pekin yönetiminin ABD'nin bölgedeki hâkimiyetine karşı çıkmamak üzere İran ile sürdürdüğü ilişkilerin izlediği seyir, Çin'in mevcut hegemon güç ile bir orta yol bulmaya çalıştığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda Çin-İran ilişkilerinin Basra Körfezi'nde 2003 Irak Savaşı'ndan sonra meydana gelen değişimden doğrudan etkilendiği söylenebilir. Irak Savaşı'ndan sonra bölgede ortaya çıkan yeni enerji jeopolitiğinde ABD İran'ı daha fazla sistem dışına iterken Suudi Arabistan'ın küresel piyasalara daha fazla enerji tedarik etmesini teşvik etmiştir. Bu gelişme sonrasında Pekin, ABD tarafından oluşturulan düzene karşı çıkmak yerine enerji arz güvenliğini tehlikeye sokmayacak şekilde yeni düzene uyum sağlamıştır. Buna göre Çin'in İran'dan gerçekleştirdiği petrol ithalatı 2000 ile 2009 arasında üç kat artış göstermesine karşın Suudi Arabistan'dan Çin'e 2002-2009 arasında gerçekleşen petrol satışı tam yedi kat artış göstermiştir. İran yalnızca 2001 yılında Çin'e ham petrol sağlayan birinci ülke olurken 2001'den sonra tam sekiz yıl art arda Suudi Arabistan birinci sırada yer almıştır. Washington'un petrol ithalatı için Çin'in Suudi Arabistan'a yönelmesi konusundaki çağrısına Pekin kayıtsız kalmamış fakat İran ile ilişkilerini tamamen koparmaktan da kaçınmıştır.⁴²

İran ve Suudi Arabistan ile Çin arasındaki ilişkilerin karşılaştırılmasında önemli faktörlerden birisi olan ekonomik ilişkilere bakıldığında Pekin'in Orta Doğu politikasının Riyad eksenine kaymaya başladığı görülmektedir.

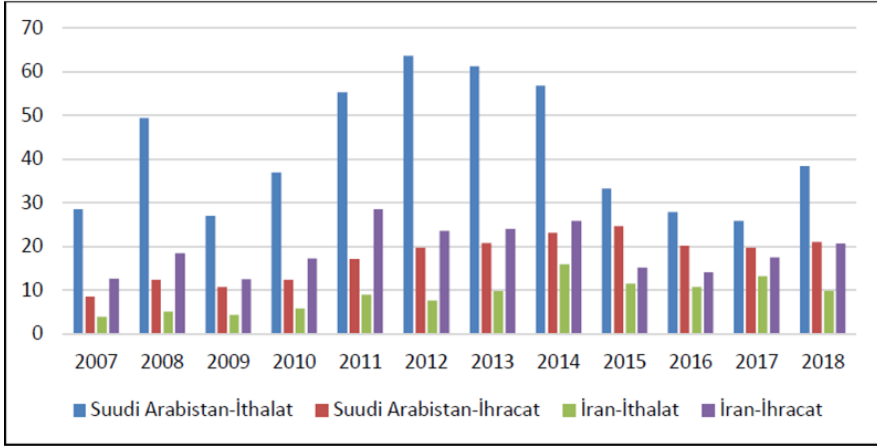
---

⁴¹ Iain MacGillivray, "Maturing Sino-Saudi strategic relations and changing dynamics in the Gulf", *Global Change, Peace & Security*, 31:1, 2018, s. 14.

⁴² John Garver, "China-Iran Relations: Cautious Friendship with America's Nemesis", *China Report*, 49:1, 2013, s. 78.

Aşağıdaki grafikte Pekin'in Suudi Arabistan ve İran ile gerçekleştirmiş olduğu ithalat-ihracat oranları gösterilmektedir.

Grafik 1. Suudi Arabistan ve İran'ın Çin ile İthalat ve İhracat Dengesinin Karşılaştırılması

Kaynak: IMF, DOTS, 2019

Çin ve İran arasındaki ilişkiler için bir kırılma noktası olarak kabul edilen 2006 yılını takip eden yıl, tablodaki veriler için başlangıç yılı olarak kabul edilmiştir. 2006 yılına kadar Çin, İran'ı her zaman bölgesel ve uluslararası çapta destekleme eğiliminde olmuştur. Bölgesel anlamda İran'a Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'de gözlemci statüsü verilirken uluslararası anlamda Çin, İran'ın nükleer programına ilişkin sorunun BM kapsamında değil Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA) kapsamında uzlaşma yoluyla çözümlenmesi gerektiğinde ısrarcı olmuştur.⁴³ Ancak, Pekin yönetimi İran nükleer sorununa yönelik bu tutumunu ilk kez 2006 yılında değiştirerek IAEA'da yapılan bir oturumda sorunun BM'ye sevk edilmesine olumlu oy vermiş ve 2006-2010 arasında BMGK'de İran'a yaptırım öngören dört kararı onaylamıştır.

⁴³ Fuzuo Wu, "China's Puzzling Energy Diplomacy Toward Iran", *Asian Perspective*, 39, 2015, s. 53.

Grafikteki veriler incelendiğinde 2007'den başlayarak Suudi Arabistan'ın Çin'den yapmış olduğu ithalat ve Çin'e yapmış olduğu ihracatın İran'a kıyasla çok daha fazla olduğu ve sürekli artış eğilimi gösteren bir seyir izlediği görülmektedir. Bu grafiği destekler şekilde MacGillivray de Çin ve Suudi Arabistan arasındaki stratejik ilişki geliştikçe Çin'in İran ile geleneksel ilişkisinden uzaklaşacağını iddia etmektedir. Yazar ayrıca Orta Doğu'da bölgesel güvenliği şekillendirerek ABD'nin konumunu değiştirecek temel faktörün Çin-Suudi Arabistan-İran arasındaki stratejik ilişkiler olduğunu varsaymaktadır.⁴⁴ Bu varsayımı haklı çıkaracak şekilde 2010 yılında Suudi Arabistan'ı ziyaret eden ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, İran'a yönelik yaptırımlara onay vermesi için Suudi Arabistan'ın Çin'i ikna etmesi talebinde bulunmuştur.⁴⁵ ABD artık Çin'in Orta Doğu'daki hayati çıkarlarını korumak için bölgesel güçler aracılığıyla ikna edilebileceğini fark etmiş görünmektedir. Buradaki temel husus, ABD'nin kendi sert ya da yumuşak gücü aracılığıyla değil dolaylı yoldan Çin ile etkileşime geçiyor olmasıdır. Sözü edilen gelişmede hem ABD Çin'in bölgedeki etkisini tanımış olduğunu hem de Pekin, ABD'yi karşısına almayacağını göstermiş bulunmaktadır.

Pekin ABD ile doğrudan karşı karşıya gelmekten kaçınsa da Çin'in Basra Körfezi'nde "hegemonya-karşıtı" bir duruşu olduğunu söylemek için bazı somut kanıtlar da mevcuttur.⁴⁶ Siyasi tarihi boyunca büyük güçlerin sömürge ilişkileri kurduğu Orta Doğu, Pekin'in bölgesel ilişkilerini geliştirebilmek için sömürge karşıtlığı söyleminin kullanılacağı en uygun zemini sağlamaktadır. Nitekim bölgede herhangi bir sömürge geçmişi olmayan Pekin, özellikle İran ile ilişkilerinde yakın tarihte Orta Doğu'da hâkim olan Batılı ülkelerin sömürge yönetimlerine atıf yapmaktadır. Bu kapsamda kendi tarihindeki "utanç yüzyılı" olarak adlandırdığı dönemin hatıralarını canlı tutan Çin, İran'ın bugün maruz bırakıldığı dışlanmaya karşı sömürge karşıtlığı üzerinden bir ortak payda bulmaktadır. Bu konuda Çin medyası, politikacıları ve bilim insanları ABD'nin 1991 ve 2003'teki Irak müdahalelerini ve İran'a yönelik politikasını ABD'nin bölgedeki

---

⁴⁴ MacGillivray, "Maturing Sino-Saudi strategic relations and changing dynamics in the Gulf", s. 2.

⁴⁵ Chris Zambelis, "Shifting Sands in the Gulf: The Iran Calculus in China-Saudi Arabia Relations", *China Brief*, 10:10, May 13, 2010, s. 5.

⁴⁶ John Garver, "Is China Playing a Dual Game in Iran?", *The Washington Quarterly*, 34:1, 2011, s. 77.

hegemonyasını artırmak istemesinden kaynaklandığı görüşünü savunmaktadırlar.⁴⁷

İran-İrak Savaşı, 1991 ve 2003 savaşları, Suriye ve Katar krizleri, Orta Doğu'da İran ve Suudi Arabistan arasındaki karşılıklı güvensizliğin yatıştırılmasına imkân tanımamıştır. Bu siyasi atmosfer içerisinde İran ve Suudi Arabistan arasında kurmaya çalıştığı denge siyaseti Çin'in hem bölgesel hem de küresel siyasette oluşturmaya çalıştığı imajın bütünleyici bir parçası olarak belirlemektedir. Bununla birlikte bu siyaset en fazla ABD karşısında konum belirleme çabalarının bir unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim enerji ithalatında İran'ın payının azaltılarak Suudi Arabistan'ın payının artırılması, nükleer program kapsamında İran'a uygulanacak yaptırımların desteklenmesi buna karşın Suriye'de İran ve Rusya ile ortak hareket edilmesi ve İran'a üçüncü ülkeler aracılığı ile silah ve donanım satışının devam etmesi gibi birbiri ile çelişir gibi görünen unsurlar esasında Çin'in ABD ile ilişkilerini yürütmeye çalışmasının gerektirdiği zorunluluklar ile şekillenmiştir.⁴⁸

II. Dünya Savaşı sonrasında Orta Doğu'da hegemon güç olduğu kabul edilen ABD'nin bölgede izlediği stratejiye doğrudan karşı çıkmamak Pekin'in yürüttüğü Orta Doğu diplomasisinin temelini oluşturmaktadır. ABD'nin Orta Doğu stratejisinin iki kilit unsuru petrol kaynaklarına ulaşım ve İsrail'in güvenliği olmuştur.⁴⁹ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra petrolün öneminin artması ve özel olarak Orta Doğu petrolünün Batılı ekonomiler açısından önem kazanması ABD'nin bölgeye ilgisinin artmasına yol açmış ve bu kapsamda izlenen politikanın ağırlık merkezini Suudi Krallığı üzerindeki hâkimiyet oluşturmuştur.⁵⁰ Ancak Orta Doğu'da Sovyet komünizmi ve emperyalizme karşı savaşmak üzere Suudi öncülüğünde Vahhabiliğin desteklenmesi politikası, İran'da 1979'da meydana gelen İslam Devrimi ile farklı bir boyuta taşınmıştır. 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra Suudi Arabistan ile ilişkileri en üst noktasına ulaşmış olsa da ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra Suudi yönetimini sert şekilde eleştirmiş ve ABD-Suudi ilişkileri

---

⁴⁷ Age, s. 78.

⁴⁸ MacGillivray, "Maturing Sino-Saudi Strategic Relations and Changing Dynamics in the Gulf", s. 10.

⁴⁹ Michael C. Hudson, "To Play the Hegemon: Fifty Years of US Policy toward the Middle East", *Middle East Journal*, 50:3, 1996, s. 329.

⁵⁰ Gilbert Achcar, *Kaynayan Ortadoğu*, (çev., Rida Şimşekel), İthaki Yayınları, İstanbul, 2004, s. 319.

zayıflamaya başlamıştır. Bu gelişmeye ek olarak 2001 ve 2003 savaşları ile Irak ve Afganistan'da oluşan iktidar boşluğu, İran'ın bölgede güç kazanmasına yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler, ABD'nin bölgedeki hegemonyasını zayıflatırken Çin'in izlediği dış politika hem Suudi Arabistan hem İran ile "kapsamlı stratejik ortaklık" seviyesine yükselmiştir. Fakat Pekin, bölgede izlediği diplomasinin hegemonya oluşturma ve ABD'nin bölgedeki hâkimiyetini zayıflatma yönünde bir algı oluşturmaması için önemli stratejik manevralar gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda 2001 sonrası "teröre karşı savaş"ta ABD ile iş birliği, 2006 sonrası İran nükleer programı konusunda uzlaşma ve Libya'da yaptırımlara onay verilmesi gibi politikalarda Pekin, bölgenin mevcut hâkim gücü ile uzlaşma noktaları olduğunu ve dış politika ilkeleri çığnemedikçe iş birliğine hazır olduğunu göstermiştir. Nitekim Mearsheimer ile yaptığı söyleşide Brzezinski, Çinli liderlerin Çin'in küresel üstünlüğünü sağlamak için en doğru yolun ihtiyatlı bir nüfuz kazanma politikası olduğunu kabul ettiklerini ve bu sebeple Çin'in geçmişte büyük güç statüsüne erişmeye çalışan birçok devletten çok daha esnek ve derinlikli bir görüntü verdiğini söylemiştir.⁵¹ Ancak, Suriye'de devam etmekte olan krizde gösterdiği tutum ile Pekin Orta Doğu'da şekillenmekte olan yeni jeopolitik konumlanmada dolaylı yoldan aktif rol alacağını ve çıkarlarının gerektirdiği ölçüde ABD'nin karşısında durabileceğini göstermektedir. Nitekim Çin'in Suriye'deki çıkarları açısından bir başka önemli boyut Suriye Krizi'nin Çin diplomasisi açısından rüşünü ispat ortamı yaratmasıdır.⁵² Gerçekten de Suriye'de meydana gelen krize karşı Çin'in BM Güvenlik Konseyi'nde izlemiş olduğu tutum, son dönemlerde müdahale konusunda daha esnek politikalar izleyen tutumundan ayrılması açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.⁵³

Bush yönetiminin 11 Eylül olaylarına verdiği tepki ABD hegemonyasının ölümcül krizini ağırlaştırmış ve bu hegemonyanın "hegemonyasız hâkimiyete" dönüşmesine yol açmıştır. Irak macerasının en

---

⁵¹Zbigniew Brzezinski ve John J. Mearsheimer (2009). "Clash of the Titans", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2009/10/22/clash-of-the-titans/>, erişim 12.03.2023.

⁵² Çağdaş Dedeoğlu, "Çin'in Büyük Stratejisi Açısından Suriye", Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, (ed.), *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Basım, İstanbul, 2016, s. 409.

⁵³ J. Fung Courtney, "Separating Intervention from Regime Change: China's Diplomatic Innovations at the UN Security Council Regarding the Syria Crisis", *The China Quarterly*, 235, 2018, s. 5.

önemli istenmedik sonucu da küresel ekonominin merkezinin yeniden Doğu Asya'ya özellikle de Çin'e kayma eğiliminin konsolidasyonu olmuştur.⁵⁴ Burada “hegemonya krizi” hegemonik devletin, devletler sistemini sadece kendi tekil gücünü artıracak tarzda değil sistemin hâkim gruplarının kolektif gücünün de arttığı yönünde bir algılama yaratacak biçimde çekip götürmeye devam etmenin araçlarından ya da böyle bir iradeden yoksun kaldığı durum ifade edilmektedir. Bir devlet kendi hegemonyasına ilişkin ölümcül bir kriz yaşadktan sonra bile hâkim kalabilir. Ranajit Guha'nın deyişi ile “hegemonyasız hâkimiyet” ortaya çıkar.⁵⁵ Suriye Krizi, ABD'nin 11 Eylül sonrasında “hegemonyasız hâkimiyet” şeklini alan konumunu ve bu dönemde etkisi yükselen Çin'in Avro-Amerikan modeli hegemonya kurmaya yönelip yönelmeyeceğini belirleme kapasitesine sahip bulunmaktadır. Ancak, Çin'in kendine özgü coğrafya ve tarih anlayışı, Çin dış politikasının Avro-Amerikan modele hâkim olan karşıtlıklar üzerinden yürütülmemesini gerektirmektedir. Örneğin Kissinger, Robert Kaplan'ın PACOM adını verdiği Çin'in Pasifik'te çevrelenmesi stratejisi ile Mearsheimer'ın “dengeleyici bir koalisyon” aracılığı ile Çin'in çevrelenmesi stratejilerine karşı çıkmakta ve bu tarz bir çevrelemenin Çin'in stratejileri karşısında gereksiz ve en nihayetinde tüm taraflara zarar verecek bir strateji olduğunu savunmaktadır.⁵⁶

Sonuç

Çin, imparatorluk dönemi yönetim anlayışının bir gereği olarak hiyerarşik bir uluslararası düzende her devletin kendi kapasitesine uygun şekilde kendi egemenlik alanı içerisinde etkin olmasını kabul etmektedir. Buna göre Pekin yönetimi, Orta Doğu'da izlemekte olduğu dış politikasında Konfüçyen geleneğin izlerini taşıyan özgün bir ilişkiler ağı kurmaya çalışmaktadır. Bu geleneksel yönetim anlayışının bir sonucu olarak Çin, Orta Doğu'da küresel güçlerin uyum içerisinde var olabileceğini kabul etmekte ve ABD'nin bölgesel politikası ile çatışmaktan kaçınmaktadır. Çin'in Orta Doğu'da izlemekte olduğu politikalar imparatorluk döneminde kabul edilmiş olan hegemonya anlayışı ile bağlantılı olarak ulusal sınırların ve geleneksel etki alanının dışında kalan bölgelerde siyasi ve toplumsal çatışmalardan kaçınmayı gerektirmektedir. Bu faktörler, Çin'in Orta Doğu

---

⁵⁴ Giovanni Arrighi, *Adam Smith Pekin'de 21. Yüzyılın Soykütüğü*, s. 186.

⁵⁵ Age, s.158-159.

⁵⁶ Robert D. Kaplan, “How We Would Fight China”, *The Atlantic*, 2005, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2005/06/how-we-would-fight-china/303959/>, erişim 12.03.2023.

politikasının geleneksel Batılı hegemon güçlerin yükseliş süreçlerinde izlenmiş olduğu hegemonik mücadelenin aksi yönde geliştiğine işaret etmektedir. Bu sonuç ile bağlantılı olarak Çin'in Orta Doğu politikasını açıklayan en uygun kuramsal çerçeve Dünya Sistemi Teorileri kapsamında şekillendirilen ve Janet Abu-Lughod'un öncülüğünü yaptığı "birbirine karşılıklı bağımlı hegemon güçler" yaklaşımıdır. Çin'in Orta Doğu politikasında izlediği stratejiler, Abu-Lughod tarafından öngörülen dünya sistemi yapısına uygunluk göstermektedir. Bu yapı, 13. yüzyıl sistemi ile Batı merkezli dünya sistemlerinin ortasında bir yer alacak olan Pasifik ülkelerinin daha önemli bir rol oynadığı ve herhangi tek bir merkezin olmadığı sistem olarak öngörülmektedir.

Abu-Lughod'un modelinin günümüz dünya-sistemine uygulanmasında yadsınmaması gereken önemli bir ayrıntı; bölgesel hegemonyalara ilişkindir. Buna göre, hegemonik gücün bölgesel biçimi, dünya-sistemi içerisindeki hegemonya biçiminden farklı olabilir. Bu yapıda küresel hegemonya, hiçbir zaman yalnızca tek bir gücün elinde değildir. Aksine özellikle küresel hegemonya veya dünya hegemonyası, her zaman sınıf koalisyonları, ittifaklar ve rekabetçi olanları da içine almak üzere devletler arasındaki diğer ortaklık biçimlerinden oluşan karmaşık bir ağ sistemi aracılığıyla uygulanan ortak bir hegemonya olagelmıştır. Bu teorik çerçeve içerisinde Çin'in Orta Doğu'daki politikalarının bölgenin tek hâkim gücü olmaya yönelmediğini aksine mevcut hegemon güç ile iş birliği ve çatışma unsurlarının her ikisine birden dayandığını söylemek mümkündür. Bu kapsamda Çin için yaygın şekilde kabul edilen "yeni hegemon güç" söylemleri Orta Doğu'daki politikayı açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Ancak Çin için yakın gelecekte bölgesel ve Asya merkezli bir hegemonyadan bahsetmek mümkün olabilmektedir. Çin'in olası hegemonyasının Asya merkezli olacak olması Orta Doğu ile yakın ve stratejik ilişkileri gerektirmekle birlikte neo-realist ve neoliberal kuramlar tarafından kabul edilen mutlak hegemon güç olma iddiaları, mevcut Uluslararası İlişkiler teorilerinin Avro-Amerikan merkezli dünya ve tarih anlayışına bağlı kalınmasından kaynaklanan bir basitleştirmeden öteye gitmemektedir.

Bu çalışmada incelendiği üzere Çin'in İran ve Suudi Arabistan ile ilişkileri, Pekin yönetiminin Orta Doğu'da Soğuk Savaş sonrası dönemde hâkim güç olan ABD ile doğrudan karşı karşıya gelmeme politikası üzerinden sürdürülmektedir. Özellikle 2000'li yıllarda başlayan "Çin Tehdidi" söylemlerine karşı ilk kez 2006 yılında Pekin Uluslararası Atom Enerjisi

Kurumu (IAEA)'da yapılan bir oturumda İran nükleer sorununun BM'ye sevk edilmesine olumlu oy vermiş ve sonrasında 2006-2010 arasında BMGK'de İran'a yaptırım öngören dört kararı onaylamıştır. Takip eden dönemde İran'dan petrol ihracatını azaltarak, enerji arz kaynağı olarak Suudi Arabistan'ı birinci sıraya yerleştiren Pekin'in bu politikalarında bölgesel hegemonya arayışında olmadığını ve ABD ile çatışmadan kaçınma politikası izlediğinin işaretlerini görmek mümkündür. Çin'in Orta Doğu politikası J. Abu Lughod'un tezi kapsamında yorumlandığında Çin ve ABD'nin uluslararası ekonomik ve siyasi sistemde birbirlerine karşı bağımlılıklarının yüksek seviyesi, her iki ülkeyi de tüm sisteme hâkim bir güç olmaktan alıkoyarken, belirli bölgelerde hâkimiyetin daha kuvvetli olduğu bölgesel hegemonlara dönüşmelerini yüksek bir olasılık haline getirmektedir.

Summary

The perspective, which compares the rise of Western hegemonic powers with the rise of China, is influenced by the dominant Eurocentric paradigm in the field of International Relations. According to this understanding, some studies predict China will replace the United States as the world's dominant superpower. Most of the studies in question explain their claims by concentrating on the foreign policies of China towards South and East Asia, while the remaining of these studies focuses on Africa and Latin America, where Chinese investments are directed within the context of efforts to increase Chinese hegemony. Yet relatively only a few studies on Chinese hegemonic intentions mention its Middle East strategy.

Even though there isn't much research on China-Middle East ties, those that exist explain these relations through the security of the oil supply. Yet, China continues to adhere to traditional foreign policy norms amid the crises and political conflicts in the region, despite its growing share in the Middle Eastern energy markets. These foreign policy guidelines, which are followed in times of regional crises, can be summed up as not picking sides in political disagreements, keeping cordial ties with all the nations in the region, upholding sovereign rights, and refraining from meddling in domestic matters. However, the fact that China, which is considered the "new hegemonic power", is reluctant to get involved in Middle Eastern conflicts points to a paradox that traditional theories of International Relations are unable to explain.

The study's primary goal is to demonstrate that the theories used to analyse Chinese foreign policy in comparison to those of Euro-American-

centred powers fall short of adequately explaining China's Middle Eastern policies. The main argument is that China's Middle East policy can be explained by the Interdependence in Hegemony theory, as suggested by Janet Abu Lughod, rather than the Euro-Atlantic model of hegemony. Accordingly, the study has tried to explain this argument through the examples of Saudi Arabia and Iran that China does not follow a universal hegemony policy. To support the argument, the study has examined the arguments for the "hegemony" of World Systems Analysis developed within the scope of the International Relations discipline and the main arguments of the Andre Gunder Frank school, which criticizes the Eurocentric nature of these arguments. Theoretical explanations have been tried to be interpreted by synthesizing with the policies followed by China in the Middle East.

The study's findings indicate that certain aspects of China's Middle East foreign policy cannot be accounted for by the hegemonic struggle strategy used by the Euro-American-centred countries during the process of rising. Beijing's primary foreign policy tenets in the Middle East are thus consistent with traditional Chinese foreign policy tenets. Yet, Beijing avoids a foreign policy that actively intervenes in areas outside of its borders and necessitates hegemonic conflict due to the influence of China's imperial period management method. According to this strategy, it has come to light that China's Middle East foreign policy appears to combine elements of collaboration and confrontation in a way that serves national interests rather than the pursuit of hegemony.

In this context, the study first has discussed the basic elements of the World Systems analysis developed by Wallerstein and then examined the Frank school, which criticizes the Eurocentric features of this analysis. Following the arguments developed by A. G. Frank, G. Arrighi, and B. Gills, the study has applied the basic claims of J. Abu Lughod, who created the Interdependent Hegemons argument, to Beijing's relations with Saudi Arabia and Iran.

When China's Middle East policy is interpreted within the scope of J. Abu Lughod's thesis, one can argue that the high level of interdependence between China and the USA in the international economic and political system prevents both countries from being a power that dominates the whole system, while it turns into regional hegemons with stronger dominance in certain regions making their conversion a high probability.

Çatışma Beyanı:

Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:

Yazarlar araştırmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

Basılı Kaynaklar

- ABU-LUGHOD Janet L. (1987). "The Shape of the World System in the Thirteenth Century", *Studies in Comparative International Development*, 22:4, 3-25.
- ABU-LUGHOD Janet L. (1989). *Before European Hegemony, The World System A.D. 1250-1350*, Oxford University Press, New York.
- ABU-LUGHOD Janet L. (2003). "Süreksizlikler ve Süreklilikler: Tek Dünya Sistemi mi Yoksa Birbirini İzleyen Sistemler mi?", (der.) Andre Gunder Frank, Barry K. Gills, *Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Bin Yıllık mı?*, (çev., Esin Soğancılar), İmge Kitabevi, Ankara, 507-525.
- ACHARYA Amitav ve BUZAN Bary (2018). "Neden Batı Kökenli Olmayan Bir Uluslararası İlişkiler Teorisinden Yoksunuz?", *Batı Kökenli Olmayan Uluslararası İlişkiler Teorisi, Asya Üzerine ve Asya'nın Ötesinde Çeşitli Perspektifler*, (çev., Ebru Thwaites Diken), Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 1. Basım, Sakarya, 15-50.
- ACHCAR Gilbert (2004). *Kaynayan Ortadoğu*, (çev., Rida Şimşekel), İthaki Yayınları, İstanbul.
- AKTOPRAK Elçin (2004). "Immanuel Wallerstein: Sosyal Bilimlere Yeniden Bakmak", *Uluslararası İlişkiler*, 1:4, 23-58.
- AKTÜKÜN İlker ve AKDAG Zekeriyya (2021). "Küresel Hegemonya Mücadelesinde Çin", *Journal of Applied and Theoretical Social Sciences*, 3:1, 1-22.
- ARRIGHI Giovanni (2003). "The Three Hegemonies of Historical Capitalism", *Review*, 13:3, 1990, 365-408.
- ARRIGHI Giovanni (2008). *Adam Smith Pekin'de 21. Yüzyılın Soykütüğü*, (çev., İbrahim Yıldız), Yordam Kitap, 2. Basım, İstanbul.
- BARKAWI Tarak ve LAFFEY Mark (2006). "The Postcolonial Moment in Security Studies", *Review of International Studies*, 32, 329-352.
- BROOKS Stephen G. ve WOHLFORTH William C. (2016). "The Rise and Fall of the Great Powers in the Twenty-first Century: China's Rise and the Fate of America's Global Position", *International Security*, 40:3, 7-53.
- CHAN Steve (2008). *China, the US and the Power-Transition Theory A Critique*, Routledge Publications.
- CLARK Ian (2009). "Bringing Hegemony Back in: The United States and International Order", *International Affairs*, 85:1, 23-36.
- COURTNEY J. Fung (2018). "Separating Intervention from Regime Change: China's Diplomatic Innovations at the UN Security Council Regarding the Syria Crisis", *The China Quarterly*, 235, 693-712.
- CLEVELAND W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*, (çev., Mehmet Harmancı), Agora Kitaplığı, İstanbul.

- DAVIS Richard (2010). "Britain's Middle Eastern Policy, 1900-1931: Dual Attractions of Empire and Europe", *Politique, Culture, Société*, 2, 1-13.
- DEDEOĞLU Çağdaş (2016). "Çin'in Büyük Stratejisi Açısından Suriye", (ed.) Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Basım, İstanbul, 403-411.
- EMEKLİER Nihal (2017). "Dünya Sistem Kuramı ve Afro-Avrasya Uluslararası Sistemi: 1500'den Önce - 1500'den Sonra", *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, 1:1, 179-186.
- FRANK Andre Gunder (1994). "The World Economic System in Asia Before European Hegemony", *The Historian*, 56:2, 259-276.
- GARVER John (2011). "Is China Playing a Dual Game in Iran?", *The Washington Quarterly*, 34:1, 75-88.
- GARVER John (2013). "China-Iran Relations: Cautious Friendship with America's Nemesis", *China Report*, 49:1, 69-88.
- GILLS Barry K. (2003). "Dünya Sisteminde Hegemonik Geçişler", Andre Gunder Frank, Barry K. Gills der., *Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Bin Yıllık mı?* (çev., Esin Soğancılar), İmge Kitabevi, Ankara, 235-279.
- GILLS Barry K. (2014). "Janet Abu-Lughod and the World System: The History of World System Development and the Development of World System History", *Journal of World System Research*, 20:2, 174-179.
- GILLS Barry K. ve FRANK Andre Gunder (2003). "Dünya Sisteminde Çevrimler, Krizler ve Hegemonik Değişiklikler (MÖ 1700- MS 1700)", (der.) Andre Gunder Frank, Barry K. Gills, *Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Bin Yıllık mı?*, (çev., Esin Soğancılar), İmge Kitabevi, Ankara, 283-377.
- HADAR Leon (2005). *Sandstorm: Policy Failure in the Middle East*, Palgrave MacMillan Publications, New York.
- HUDSON Michael C. (1996). "To Play the Hegemon: Fifty Years of US Policy toward the Middle East", *Middle East Journal*, 50:3, 329-343.
- KAY Cristobal (2016). "Andre Gunder Frank: 'Unity in Diversity' from the Development of Underdevelopment to the World System", *New Political Economy*, 16:4, 523-538.
- MACGILLIVRAY Iain (2018). "Maturing Sino-Saudi Strategic Relations and Changing Dynamics in the Gulf", *Global Change, Peace & Security*, 31:1, 61-80.
- MARKAKİS Dionysis (2016). *US Democracy Promotion in the Middle East: The Pursuit of Hegemony*, Routledge, New York.
- NIELSEN Donald A. (1991). "After World Systems Theory: Concerning Janet Abu-Lughod's 'Before European Hegemony'", *International Journal of Politics, Culture and Society*, 4:4, 1991, 481-497.
- SHOR Francis (2012). "Declining US Hegemony and Rising Chinese Power: A Formula for Conflict?", *Perspectives on Global Development and Technology*, 11:1, 157-167.
- OLIVERIO Annamarie ve LAUDERDALE Pat (2015). "The World System According to Andre Gunder Frank: Hegemony and Domination", *Journal of World Systems Research*, 21:1, 184-192.
- ÖZLÜK Erdem (2015). "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu, Kimliği ve Sorunları", (ed.) Şaban Kardeş ve Ali Balcı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Küre Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 103-118.
- PONİZİLOVA Martina (2019). "Foreign Policy Activities of China in the Middle East: Establishing Energy Security or Being a Responsible Emerging Power?", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 21:6, 643-662.
- WALLERSTEIN Immanuel (2000). *The Essential Wallerstein*, The New Press, New York.

- WALLERSTEIN Immanuel (2003). "U.S. Weakness and the Struggle for Hegemony", *Monthly Review*, 55:3, July-August.
- WALLERSTEIN Immanuel (2010). *Modern Dünya Sistemi, Merkantilizm ve Dünya Avrupa Ekonomisinin Güçlendirilmesi, 1600-1750*, 2. Cilt, (çev., Latif Boyacı), Yarın Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- WALLERSTEIN Immanuel (2011). *Dünya-Sistemleri Analizi, Bir Giriş*, (çev., Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, Bgst Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- WALLERSTEIN Immanuel (2015). *Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik Bir Dünyada ABD*, (çev., Tuncay Birkan), Metis Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- WALLERSTEIN Immanuel (2016). *Jeopolitik ve Jeokültür, Değişmekte Olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler*, (çev., Mustafa Özel), Küre Yayınları, 3. Basım, İstanbul.
- WOODHOUSE C. M. (2009). "Britain and the Middle East", *Pakistan Horizon*, 62:1, 81-106.
- WU Fuzuo (2015). "China's Puzzling Energy Diplomacy Toward Iran", *Asian Perspective*, 39, 47-69.
- YAQUB Salim (2002). "Imperious Doctrines: U.S.-Arab Relations from Dwight D. Eisenhower to George W. Bush", *Diplomatic History*, 26:4, 571-591.
- YOM Sean (2020). "US Foreign Policy in the Middle East: The Logic of Hegemonic Retreat", *Global Policy*, 11:1, 75-83.
- ZAMBELIS Chris (2010). "Shifting Sands in the Gulf: The Iran Calculus in China-Saudi Arabia Relations", *China Brief*, 10:10, 4-7.
- İnternet Kaynakları**
- BRZEZINSKI Zbigniew ve MEARSHEIMER John J. (2009). "Clash of the Titans", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2009/10/22/clash-of-the-titans/>, erişim 12.03.2023.
- PLETKA Daniella ve BLUMENTHAL Dan (2022). "China Won't Replace the U.S. in the Middle East", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2022/07/20/china-us-middle-east-relations-hegemon-saudi-iran/>, erişim 02.02.2023.
- KAPLAN Robert D. (2005). "How We Would Fight China", *The Atlantic*, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2005/06/how-we-would-fight-china/303959/>, erişim 12.03.2023.
- NAQVİ Syed Inam Ali (2023). "New World Order: China's Role in Reshaping the Middle East and Challenging American Hegemony", *Modern Diplomacy*, <https://modern diplomacy.eu/2023/03/16/a-new-world-order-chinas-role-in-reshaping-the-middle-east-and-challenging-american-hegemony/>, erişim 10.03.2023.